

Milyen kapcsolatrendszerben működtek a magyar–kínai kapcsolatok a hidegháború során? Milyen szellemben és hogyan tartotta egymással a kapcsolatot egyfelől a Magyar Népköztársaság, amely a Szovjetunió által dominált nemzetközi kommunizmus keretei között működött, másfelől a hatalmas Kína, amely 1949 és 1989 között több alkalommal is rendszert váltott? A Vámos Péter kötetével kapcsolatos egyik kulcskérdés, hogy mennyire, milyen mértékben tudott vagy akart a kommunista Magyarország önálló külpolitikát folytatni. Hiszen Kína nemcsak Európától távoli ország, de bizonyos értelemben tesztország is volt, amennyiben megtehetette, hogy mindkét hidegháborús szuperhatalom irányában tartózkodó legyen. A szerző többször visszatér Kádár János 1956. szeptemberi kínai útjához a Kínai Kommunista Párt kongresszusára, amely a magyar párvezető „első jelentős nemzetközi szereplése” volt, és a jelek szerint nagy hatást gyakorolt Kádárra (39. old.).

Vámos Péter tökéletesen tisztában van azzal, hogy Kínán tesztelni lehet a „magyar külpolitikai önállóság” kérdését. „A második világháború után – írja – a szovjet érdekszférába került Magyarország külpolitikai mozgásterét és gazdaságpolitikai lehetőségeit alapvetően a moszkvai állami és pártvezetés határozta meg.” (20. old.) Ez, természetesen, nem új ismeret, ám Vámos Péter könyvének lapjain a magyar külpolitikai függés részletei, határai és folyamatai is kirajzolódnak. Vámos Péter szerint az 1956-os magyar forradalom Szovjetunió általi leverése nem elhanyagolható hatást tett Kínára, amennyiben ezután Mao Ce-tungban tovább erősödött a nézet, hogy a Szovjetunió ugyanúgy nem fog habozni elbánni Kínával (pl. a konfliktusos közös államhatárak térségében), ahogy nem habozott leverni a magyarokat. Nem feledhető, hogy Sztálin 1956 februárjában (Hruscsov által a XX. kongresszuson) történt leleplezése, azaz a desztalinizáció Mao Ce-tung személyét is mélyen érintette. Így nem csoda, ha a hivatalos Kína Kádárék és a politikai visszarendeződés oldalára állt: „A Kádár-kormány helyzetét jelentősen erősítette az egyértelmű kínai támogatás.” (48. old.)

A kérdés tehát az, hogy milyen szerepe volt, ha volt egyáltalán Kínának abban, hogy a kommunista Magyarország önálló(bb) külpolitikát folytasson? Mennyiben volt Kádár Jánosék számára Kína a „szocialista nemzetközi kapcsolatok” harmadik utas vagy különutas megközelítésének eszköze, ürügye, hordozója? Könyvével Vámos Péter meglehetősen egyértelmű állást foglal el „a magyar párt önálló külpolitikát folytat” című mítoszról. A Kínába vezető magyar hivatalos látogatásokat rendre egy-egy „moszkvai megálló” előzte meg, majd követte; egy olyan viszonyról van tehát szó, amelyet Vámos Péter szovjet behatásnak, sőt „ellenőrzésnek” nevez. (106. old.)

Másfelől azonban Kína nem lehetett az ideális partner a Szovjetunióval szemben kialakítandó független(ebb) szocialista diplomáciához. Kína ugyanis nem egy volt

a „szocialista országok” közül (bármit is értsünk ezalatt), ami egyebek mellett Mao Ce-tung „köztes zóna elméletében” is kifejeződött (22. old.). Különösen érdekesnek vélem azt a kínai érvelést, ahogy Kína szembeszállt a „szovjet revansizmussal” és „szociálimperializmussal”. Kínai szempontból ugyanis már az „érett szocializmus” korában sem volt kétséges, hogy a Szovjetunió a cári expanzív külpolitika aktív örököse. A kínai külpolitika a lehető legnyíltabban a Szovjetunió építetón constansává tette a „neokolonialista” jelzőt. Kína kész és bátor volt rávilágítani a Szovjetunió poszt-sztálini szuperhatalmi lényegére: a szocialista kolonializmusra.

Mérete, belső politikai viszonyai és különösen sajátos, a nyugatitól élesen eltérő kulturális látásmódja miatt Kína nem volt és ma sem hétköznapi nemzetközi partner. Kína a nyugattal is óvatos volt, amit jól illusztrál Mao egyik bonmot-ja: „Mindent, ami külföldről jön, olyasvalaminek kell tekintenünk, mint a táplálékot, mi előbb a szájba, majd a gyomorba és a belekbe kerül, ami átítatódik nyállal, gyomor- és bélnedvvel, azután megoszlik salakra, ami kiürül, és tápnedvre, ami felszívódik; csakis ekkor válik a táplálék hasznossá szervezetünknek.” (23. old.)

Kína nagyhatalom – és az volt még a nemzetközileg kiszolgáltatott és zilált állapotai között is. S mint ilyen, mindig a saját érdekeinek megfelelő külpolitikát folytatott. Egyebek mellett az úgynevezett „differenciáló politikát”, amelyet elsősorban (de nem csak!) a szocialista országokkal szemben tudatosan alkalmazott, főleg a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatokban (70–71. old.). Kína nem lenne Kína a kínai pragmatizmus nélkül, ami az országot a kapitalista gazdaságok felé terelte már 1973, tehát az amerikai nyitás előtt is. A szovjet tömb országai, és ezen belül Magyarország tisztában voltak a kínai lehetőségekkel. Azonban a szocialista tervgazdálkodás adottságai és reális lehetőségei között a lehetőségek többnyire kiaknázatlan lehetőségek maradtak. Kína relatíve gyorsan kinőtt az iparilag elmaradott pozícióból, és egyre inkább minőségi termelési eszközöket akart importálni. Ami azt jelentette, hogy Kína partnerei, Magyarország, az NDK és Csehszlovákia előbb-utóbb egymás vetélytársaivá váltak, a kommunista országok egymás között is, de még nyugtalanítóbb módon fokozatosan azon nyugati partnerek viszonylatában is, akikkel a kelet-európaiak egyre kevésbé tudtak (pl. kiemelt minőségű áruk tekintetében) versenyezni. És akkor még említeni érdemes Tajvant, vagyis a „Hány Kína van?” problémát, amennyiben Tajvan még az amerikai–kínai kapcsolatokban is sarokkő mind a mai napig, nemhogy egy – kínai nagyhatalmi szempontból – jelentéktelen európai ország relációjában.

A magyar–kínai viszony és történelmi kapcsolatok bonyolultságának a jele az is, ahogy Kína maga is évtizedeken keresztül váltogatta viszonyát a Szovjetunióhoz: az 1946-os polgárháborúval kezdve (Kissingertől tudjuk, hogy Mao Ce-tung idős korában is „öreg barátjának” nevezte Csang Kaj-seket) az 1950-es évekbeli „önként vállalt szovjet szövetségen” keresztül (szovjet szakértők, tanácsadók stb.) a sok feszültséggel terhelt, sőt kifejezetten ellenséges viszonyig. A Vámos Péter által most közzétett források alapján egyértelmű, hogy a kínai kulturális forradalom, vagyis az 1966–1970-es időszak jelentette a kapcsolatok addigi legalacsonyabb fokát, szintjét, természetesen nem csak Magyarországgal. Kína ekkor visszahívta az összes nagykövetét (egy kivétellel), és ugyanezen időszakban négy teljes évre beszüntette az országban a felsőoktatást (90–91. old.).

A kommunista blokkországok és a Kína közti viszony mélypontján került sor az úgynevezett Interkit-gyűlésekre, azaz a Kína-ellenes szocialista egyeztető fórumokra. A szocialista blokk egymás közti „politikai egyeztetése” a kapcsolatok mélypontján tehát még aktuálisabbá vált, azaz megint csak nem lehetett szó az egyes kommunista országok önálló döntéshozataláról.

A könyv szerkezete rendkívül funkcionális: a kiváló Bevezetőt (19–180. oldalak) dokumentumok követik (183–790.), szám szerint 180 különböző dokumentum. A könyv nagyon hasznos mellékleteket tartalmaz: egy jól áttekinthető kronológiát (791–814.), a kötetben szereplő vagy érintett személyek tömör életrajzát (815–848.), egy rövidítésjegyzéket és egy névmutatót (853–864.).

Vámos Péter 864 oldalas munkája kiválóan képes érzékeltetni az 1949–1989 közti magyar–kínai politikai és gazdasági kapcsolatok fő tendenciáit. Miközben bőséges részletet kínál, aközben nagyszerűen kiemeli a történetileg lényeges vonatkozásokat: a két ország viszonyának dinamikus mozgásait a hidegháború nemzetközi kontextusában.